

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>

УДК 332.146

СУЧАСНИЙ СТАН І ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

CURRENT STATE AND VECTORS OF DEVELOPMENT OF PENSION PROVISION IN UKRAINE

Войналович Ірина Анатоліївнакандидат економічних наук,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6580-8049>**Voinalovych Iryna**

Zhytomyr Polytechnic State University

Стаття присвячена розгляду актуальних проблем системи пенсійного забезпечення в Україні та окресленню векторів її розвитку в сучасних умовах. Визначено основні виклики, в яких відбувається функціонування солідарного рівня пенсійної системи, та проаналізовано показники ефективності загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Обґрунтовано критично важливу роль накопичувального пенсійного страхування у забезпеченні гідної старості кожному громадянину та досліджено сучасний стан його впровадження в Україні. Розглянуто показники діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення, окреслено перспективи її розвитку задля забезпечення вищого рівня пенсійних виплат в Україні.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсія, Пенсійний фонд, пенсійна реформа, накопичувальне пенсійне страхування, недержавне пенсійне забезпечення.

The article is devoted to the consideration of the current problems of the pension system in Ukraine and the outline of the vectors of its development in modern conditions. The pension system of Ukraine, which consists of three levels: solidarity, accumulative and non-state pension provision, is analyzed. It has been established that a solidarity system actually functions in the state today, and the establishment of non-state pension provision continues in extremely difficult conditions. The main challenges in the functioning of the solidarity level of the pension system are identified: demographic changes, financial stability of the Pension Fund, informal employment and unemployment, low level of pension payments and poverty of the population, military and political situation. An analysis of the conditions and indicators of the functioning of the state pension insurance system in Ukraine was conducted, which led to the conclusion about its inability to withstand demographic changes and the economic consequences of the war. Only a comprehensive reform of the pension system, encompassing both the distribution and accumulation subsystems, is capable of creating a foundation for an adequate response to future challenges for our society. The critically important role of accumulative pension insurance in ensuring a dignified old age for every citizen is substantiated, and the current state of its implementation in Ukraine is researched. It is determined that, in modern conditions, institutional and legal preparations for the implementation of the accumulative system are underway, as there are significant obstacles on this path: political and economic instability, lack of a developed stock market, high investment risks, low public trust, and others. The performance indicators of the non-state pension system as the third level of the pension system are considered. The prospects for its development are outlined in order to ensure a higher level of pension payments in Ukraine and increase the standard of living of citizens in old age. The development vectors of pension provision in Ukraine are substantiated, taking into account the requirements of the present and the future.

Keywords: pension provision, pension system, pension, Pension Fund, pension reform, accumulative pension insurance, non-state pension provision.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення є однією з найактуальніших соціально-економічних проблем сучасності, та як складова системи соціального захисту воно пов'язане з політичними й економічними про-

цесами, що відбуваються у державі. Несприятлива демографічна ситуація, економічний розвиток та війна підсилюють гостроту існуючих проблем у системі пенсійного забезпечення України. Із передбачених у законодав-

стві трьох рівнів пенсійної системи, сьогодні фактично працює лише солідарна, а значна частка пенсіонерів отримують пенсію нижче прожиткового мінімуму. За умови дефіциту бюджету Пенсійного фонду питання впровадження накопичувального пенсійного страхування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення є критично важливими для забезпечення соціальної безпеки України та її соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним і практичним засадам розвитку системи пенсійного забезпечення присвячені праці таких українських вчених: В. Базилевича, Е. Лібанової, Г. Назарової, Р. Пікус, В. Скуратівського, Б. Сташків, Н. Ткаченко, В. Толуб'яка та інших. Водночас, поглиблення існуючих проблем, зумовлене дією комплексу об'єктивних чинників, вимагає проведення подальших досліджень та визначення векторів розвитку пенсійного забезпечення в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні теоретико-методологічні дослідження проблематики пенсійного забезпечення та реформи пенсійної системи України, залишається ряд важливих питань, які вимагають вирішення. Це, зокрема, проблема фінансової нестабільності пенсійного фонду, адаптації системи до демографічних змін, забезпечення достатнього рівня пенсійних виплат, запуск накопичувальної системи, а також ефективного державного нагляду та контролю. Недостатнє вирішення цих питань може призвести до погіршення соціально-економічного становища пенсіонерів та зниження рівня соціальної безпеки України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз сучасного стану системи пенсійного забезпечення України, а також визначення перспективних напрямків її розвитку з урахуванням можливих викликів та існуючих обмежень у теперішніх умовах соціально-економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне функціонування пенсійної системи є одним з головних пріоритетів будь-якої держави, оскільки від цього залежить соціальна стабільність і благополуччя значної частини населення. Поточний стан пенсійного забезпечення в Україні не спроможний протистояти численним економічним і демографічним викликам. Зокрема, це стосується значних обсягів тіньової зайнятості, яка

не дозволяє забезпечити необхідний рівень надходжень до Пенсійного фонду, спостерігається брак гідно оплачуваних робочих місць, що призводить до недостатніх відрахувань до фонду, а також еміграція працездатного населення за кордон, яка посилює проблему дефіциту робочої сили, при цьому зростання надмірного розриву доходів працівників і пенсіонерів порушує принцип соціальної справедливості. Українська пенсійна система майже повністю спирається на солідарний рівень та працює в умовах дефіциту Пенсійного фонду, що змушує державу постійно покривати цю недостачу за рахунок коштів державного бюджету та створює додаткове навантаження на державні фінанси.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності та субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4].

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довільних пенсій і одноразових виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [2].

Реформа пенсійної системи, започаткована в 2004 р., так і не знайшла свого завершення у вигляді ефективно діючих усіх трьох рівнів, що є серйозним викликом для держави щодо гарантування права кожної людини на гідну старість.

Основою пенсійного забезпечення України є солідарна система, функціонування якої забезпечує реалізацію принципу соціальної солідарності, адже виплата пенсій сьогоднішнім пенсіонерами фактично здійснюється за рахунок страхових внесків працюючого населення. Це підсилює рівень вразливості пенсійної системи до демографічних змін та стану ринку праці.

Станом на 1 січня 2024 року на обліку Пенсійного фонду України перебувало 10,516 млн. пенсіонерів, що на 171 тис. осіб менше порівняно з попереднім роком та на 1,2 млн. менше в порівнянні з 2017 роком (рис. 1).

Серед отримувачів пенсій 60,8% становлять жінки та 39,2% – чоловіки, що пояснюється віковими особливостями виходу на пенсію та різною тривалістю життя населення різних статей [1].

Демографічне навантаження працездатного населення особами старше 65 років має тенденцію до зростання, незважаючи на скорочення чисельності пенсіонерів (рис. 2). Війна прискорила цей процес, впливаючи на зрушення вікової структури населення через

вимушені міграції населення працездатного віку та зростання смертності у зв'язку з бойовими діями. А також, висуваючи на передній план нові виклики для системи соціального захисту населення, пов'язані з пенсійним забезпеченням ветеранів та членів їх сімей. Аналізуючи можливі сценарії, можна припустити, що зростання чисельності отримувачів пенсій для військовослужбовців та у зв'язку з втратою годувальника, пенсій по інвалідності створить додаткове навантаження на Пенсійний фонд у найближчій перспективі.

Протягом 2019–2023 рр. частка осіб, які виходили на пенсію до 60 років, знизилася з 25% до 11%, тоді як частка громадян цього віку, які залишили країну, зросла від 0,5% до

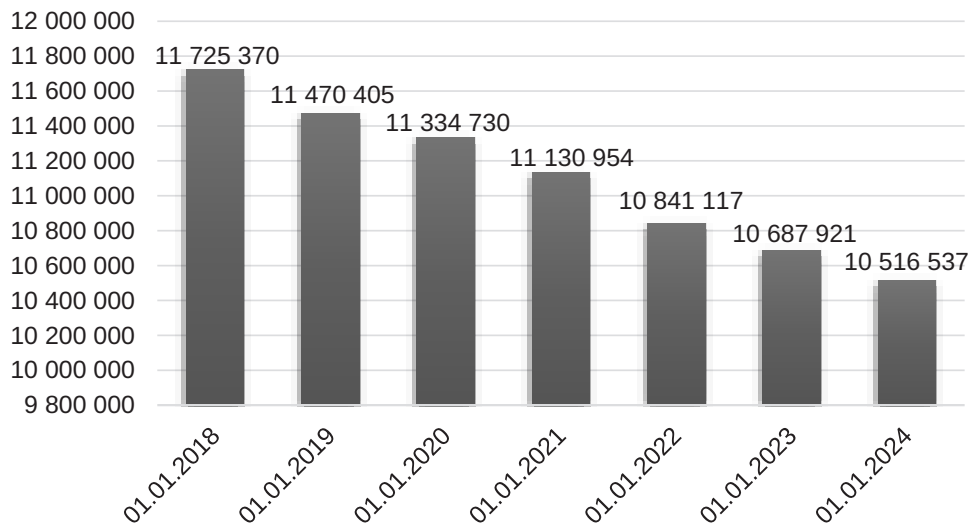

Рис. 1. Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні у 2017–2023 рр., осіб

Джерело: дані Пенсійного фонду України [1]

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта демографічного навантаження працездатного населення особами 65 років і старше у 2017–2023 рр., %

Джерело: розраховано за даними Світового Банку [9]

14% [7]. З одного боку, перше пов'язано з підвищенням пенсійного віку для жінок на 5 років, а з іншого – з реалізацією державних програм стимулювання осіб старше 60–65 років до продовження періоду своєї трудової активності та відтермінування виходу на пенсію. А на тлі розгортання повномасштабної війни та мобілізації населення подекуди виникає потреба, щоб старші працівники довше залишалися на ринку праці.

Підвищення пенсійного віку в Україні стало логічною відповіддю на демографічні та економічні виклики, хоча він і досі є нижчим, ніж у більшості країн Європейського Союзу. Однак, слід відмітити, що при цьому українці мають і нижчу очікувану тривалість життя, яка характеризується також гендерними відмінностями. Так, очікувана тривалість життя жінок у віці 60 років у 2023 р. становила 78,1 рік, що майже на десятиліття більше, ніж у чоловіків у цьому ж віці (67,7 років) [9].

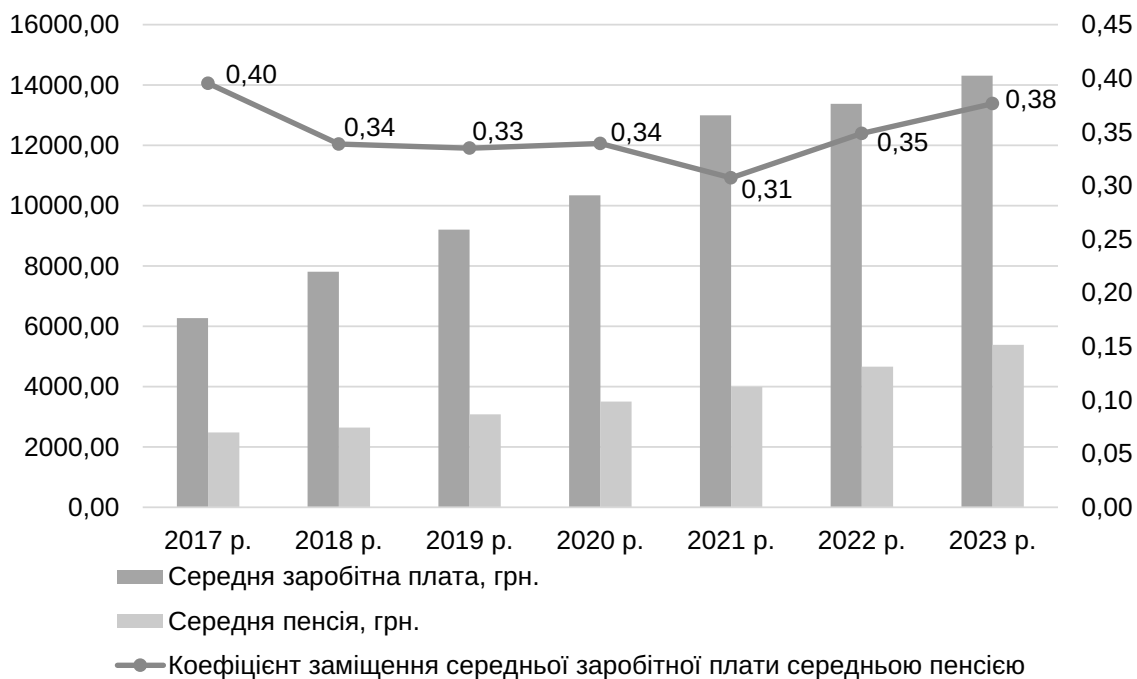
На спроможність системи пенсійного забезпечення виконувати свої функції впливають не лише демографічні чинники, а й економічні. Основним суб'єктом солідарної системи є Пенсійний фонд України, який і здійснює акумулювання страхових внесків та виплату пенсій за віком, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника. Наповненість бюджету Пенсійного фонду напряму залежить від стану ринку праці та зайнятості населення через сплату Єдиного соціального

внеску. Слід відмітити, що звуження бази страхових внесків сьогодні обумовлено не лише воєнним станом та військовими діями в нашій країні, а й відносно великою часткою неформальної економіки, в якій за окремими оцінками працює п'ята частина зайнятого населення країни.

Низький коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією й надалі поглиблює розрив у взаємозв'язку сплачених страхових внесків протягом періоду трудової активності людини та розміром її пенсійних виплат (рис. 3). А невідповідність рівня пенсійних виплат та мінімальних соціальних стандартів загострює існуючі соціальні проблеми та не сприяє вирішенню проблеми бідності, забезпечення належної якості життя людей у старості (табл. 1).

Зазначені дані щодо динаміки коефіцієнта заміщення зарплати пенсією свідчать, що сьогодні середньостатистичний пенсіонер в Україні отримує лише 38% своєї колишньої заробітної плати. І це все на фоні дотування пенсій із державного бюджету.

З середини 2010-х років середня пенсія в Україні майже вдвічі зросла за прожитковий мінімум, однак мінімальна пенсія так і залишається нижчою за його рівень. За даними Пенсійного фонду України більше 50% пенсіонерів отримують пенсійні виплати, нижчі 4000 грн. При цьому 29,1% літніх людей в Україні отримують пенсію на рівні 2001–3000 грн. (рис. 4).

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта заміщення зарплати пенсією

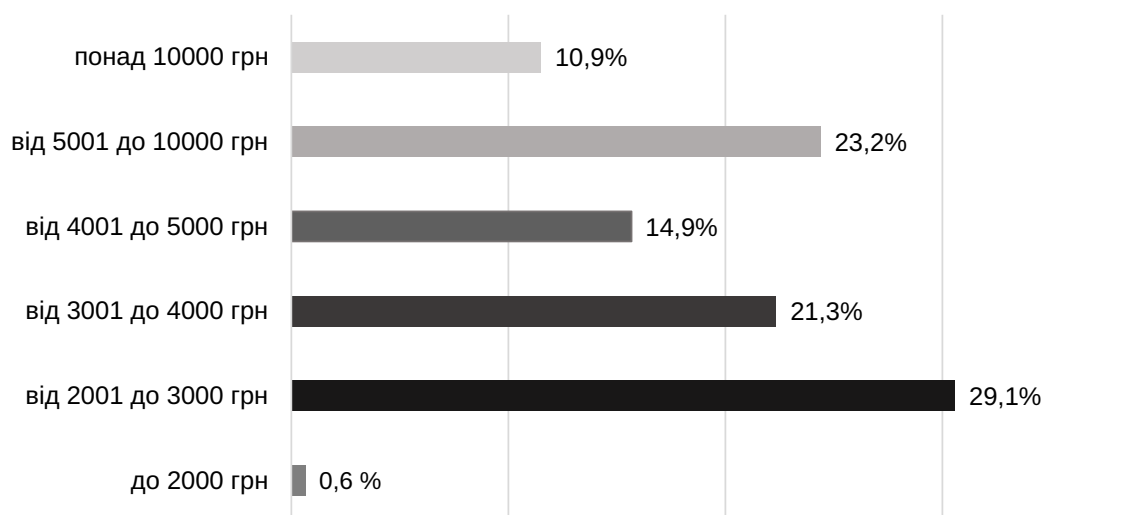
Джерело: розраховано за даними Пенсійного фонду України [1]

Таблиця 1

**Основні соціальні стандарти України
та показники середньої заробітної плати і пенсії у 2017–2023 рр., грн.**

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2017 р., %	2023 р. до 2021 р., %
Прожитковий мінімум	1700	2027	2027	2189	2393	2589	2589	152,29	108,19
Мінімальна заробітна плата	3200	3723	4173	500	6500	6700	6700	209,38	103,08
Мінімальна пенсія	1373	1497	1638	1769	1934	2027	2093	152,44	108,22
Середня заробітна плата	6273,45	7810,88	9205,19	10340,35	12993,56	13376,21	14308,46	228,08	110,12
Середня пенсія	2479,2	2645,6	3082,9	3507,5	3991,5	4622,6	5385,0	217,14	134,93

Джерело: складено за даними Міністерства соціальної політики України [2]

Рис. 4. Питова вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності, станом на 01.01.2024 р.

Джерело: дані Пенсійного фонду України [1]

У структурі отримувачів пенсій 1 млн. осіб або 10,9%, отримують пенсію, що перевищує 10 тис. грн (середній розмір пенсії у цій категорії становить 14786,47 грн). В цілому ж середня пенсія в Україні у 2023 році становила 5385 грн., що на 34,93% більше рівня 2021 року. Наразі в Україні зберігається регіональна диференціація розміру пенсії. Так, очікувано найвищий показник пенсійних виплат характерний для м. Київ – 7248,97 грн, тоді як найнижчий фіксується у Тернопільській області – 4070,43 грн.

Виклики, що сьогодні постають перед системою соціального захисту населення в Україні, потребують визначення чітких векторів розвитку пенсійної системи та реальних дій вже сьогодні. Одним із них є впровадження накопичувального пенсійного страхування, що має стати ефективним інструментом вирішення проблеми гідного матеріального забезпечення людини у старості. Однак, зважаючи на суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, в яких сьогодні має відбуватися реформування пенсійної системи, наразі

мова йде лише про інституційну та методичну підготовку до впровадження накопичувального пенсійного страхування.

Впровадження накопичувальної системи дозволить диверсифікувати джерела отримання пенсійних виплат громадянами, таким чином забезпечивши вищий їх рівень. Взаємозв'язок між розміром пенсії у системі накопичувального страхування та трудовим внеском матиме позитивний вплив на економічну активність працівника, а акумульовані кошти стануть важливим джерелом інвестиційних ресурсів для держави та її економічного розвитку. І хоча сьогодні мова йде лише про створення інституційної основи функціонування накопичувальної системи, варто зазначити, що в Україні вже існують певні надбаня, пов'язані з функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення.

Суб'єктами третього рівня пенсійної системи є: недержавні пенсійні фонди; учасники пенсійних фондів; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; банківські установи; страхові організації та інші. У свою чергу, НПФ – це юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», яка має статус неприбуткової організації, метою діяльності якої є накопичення пенсійних внесків на користь відповідних учасників, а також подальше управління накопиченими фінансовими ресурсами та здійснення пенсійних виплат. В Україні недержавні пенсійні фонди поділяються на: корпоративні, професійні та відкриті [5].

У 2023 році в Україні було зареєстровано 63 недержавні пенсійні фонди. Найбільша їх кількість зосереджена в Києві – 40 або

71,4% НПФ. Загальна кількість учасників НПФ у 2023 р. становила 886,3 тис. осіб, з яких пенсійні виплати отримали або отримують 93,8 тис. осіб (10,6% від загальної чисельності учасників) (табл. 2). Переважна більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років – 49,0%, та особи вікової групи від 50 до 60 років – 25,2% [3].

Отже, у 2023 р. порівняно з довоєнним 2021 р. на 1,5% відбувся приріст кількості укладених пенсійних контрактів, а також на 4,2% чисельності учасників, які отримують пенсійні виплати. Про успішне управління активами НПФ свідчить динаміка отриманого інвестиційного доходу, який у 2023 р. порівняно з 2021 р. зріс на 38,2%.

Аналіз головних напрямів інвестування пенсійних активів НПФ в Україні вказує на консервативний підхід до управління фінансовими ресурсами. Головними напрямками інвестування стали державні цінні папери (49,4%) та грошові кошти на банківських рахунках (43,0%), які складають значну частку портфеля активів НПФ. Це свідчить про надані переваги надійним та стабільним інвестиційним інструментам, які забезпечують збереження пенсійних заощаджень громадян. Інвестування в облігації підприємств українських резидентів (3,7%), нерухомість (0,9%) та дебіторська заборгованість (1,2%) складають досить низький відсоток [3]. У цьому контексті важливо зберегти баланс між стабільністю та можливістю нарощення інвестиційного капіталу, щоб забезпечити належний рівень пенсійних виплат при мінімізації ризиків.

На сьогоднішній день система недержавних пенсійних фондів у нашій країні охоплює

Таблиця 2

**Динаміка основних показників діяльності
недержавних пенсійних фондів в Україні у 2021–2023 рр.**

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	95,5	96,1	96,9	101,5
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	890,7	887,8	886,3	99,5
Кількість учасників, що отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	90,0	91,9	93,8	104,2
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	3874,7	4145,0	4889,8	126,2
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2618,3	2819,0	3043,2	116,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	1287,2	1461,1	1661,7	129,1
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	2957,4	3285,6	4088,5	138,2
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	2428,7	2683,6	3403,8	140,1

Джерело: дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [3]

обмежену кількість учасників, які нерівномірно розподілені по регіонах України. Вона має низький рівень захищеності від потенційних ризиків і користується недостатньою інформаційною підтримкою. Це вимагає розробки та впровадження комплексної програми для стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Висновки. Фінансова стійкість пенсійної системи досягла критично низького рівня, що вимагає серйозних змін у її структурі. Велика кількість пенсіонерів зумовлює високі пенсійні видатки, однак рівень пенсійних виплат залишається низьким. Демографічні тенденції й

надалі створюватимуть тиск на пенсійну систему та державні фінанси, що не сприятиме вирішенню проблеми бідності серед людей похилого віку. Сьогодні вже зрозуміло, що підвищення пенсійного віку та вимог до страхового стажу суттєво не допоможе зменшити фінансовий дисбаланс пенсійної системи. Існує потреба у розширенні бази для внесків на пенсійне страхування за рахунок підвищення рівня трудової активності старших вікових груп населення, а також забезпеченні додаткових джерел пенсійних виплат за рахунок участі у системах накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіти про роботу. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
2. Офіційний портал Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html>
3. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2023. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/npf_4_kv-2023.pdf
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>
5. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
6. Проект Закону про накопичувальне пенсійне забезпечення від 17.04.2023 р. № 9212. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41768>
7. Jens-Christian Høj, Viktoriia Klimchuk. Safeguarding the sustainability of the Ukrainian pension system. OECD Economics Department Working Papers. 2024. No. 1805. pp. 22. DOI: <https://doi.org/10.1787/fc202a7e-en>
8. Pensions at a Glance 2023. OECD AND G20 INDICATORS. OECD Publishing, Paris. 2023. pp. 236. DOI: <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
9. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org>

REFERENCES:

1. Zvity pro robotu. Pensiinyi fond Ukrainy [Work reports. Pension Fund of Ukraine]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
2. Ofitsiinyi portal Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html>
3. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2023. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [Results of the development of the system of non-state pension provision as of 12/31/2023. National Securities and Stock Market Commission]. Available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/npf_4_kv-2023.pdf
4. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1058-IV [On mandatory state pension insurance: Law of Ukraine dated July 9, 2003 No. 1058-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>
5. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1057-IV [On non-state pension provision: Law of Ukraine dated July 9, 2003 No. 1057-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
6. Proekt Zakonu pro nakopychualne pensiine zabezpechennia vid 17.04.2023 r. № 9212 [Draft of the Law on accumulative pension provision dated 04/17/2023 No. 9212]. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41768>
7. Jens-Christian Høj, Viktoriia Klimchuk (2024). Safeguarding the sustainability of the Ukrainian pension system. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1805, pp. 22. DOI: <https://doi.org/10.1787/fc202a7e-en>
8. Pensions at a Glance 2023. OECD AND G20 INDICATORS (2023). *OECD Publishing, Paris*, p. 236. DOI: <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
9. World Bank Open Data. Available at: <https://data.worldbank.org>